

BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARIDA MAKTABGA MOSLASHUV MUAMMOLARINI BARTARAF ETISH

Abdujabborova Olimaxon Rustambek qizi

Namangan davlat pedagogika instituti 2-bosqich magistranti

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.23332775>

Annotatsiya: Mazkur maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining maktab muhitiga moslashish jarayonida yuzaga keladigan psixologik, pedagogik va ijtimoiy qiyinchiliklar hamda ularni bartaraf etishning samarali yo‘llari yoritilgan. Tadqiqotda bolaning yangi ta‘lim sharoitiga ko‘nikishi, o‘qituvchi va tengdoshlari bilan munosabat o‘rnatishi, dars jarayoniga faol jalb etilishi, o‘quv motivatsiyasining shakllanishi va emotsional barqarorligini ta‘minlash masalalariga alohida e‘tibor qaratilgan. Shuningdek, maktabga moslashuvning murakkab kechishiga sabab bo‘luvchi omillar, jumladan, yangi tartibga ko‘nikishdagi qiyinchiliklar, o‘ziga ishonchsizlik, muloqotdagi to‘siqlar, baholanishdan xavotirlanish va oilaviy muhitning ta‘siri tahlil qilinadi. Maqolada o‘qituvchi, ota-ona va maktab psixologi o‘rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish, individual yondashuv, o‘yinli va interfaol metodlardan foydalanish, ijobiy psixologik muhit yaratish hamda muntazam pedagogik-psixologik kuzatuv olib borish orqali moslashuv muammolarini kamaytirish bo‘yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: boshlang‘ich ta‘lim, maktabga moslashuv, psixologik moslashuv, ijtimoiy moslashuv, o‘quv motivatsiyasi, emotsional barqarorlik, muloqot, pedagogik qo‘llab-quvvatlash, individual yondashuv, ota-ona hamkorligi, maktab psixologi, interfaol metodlar.

Bugungi kunda ta‘lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlarning asosiy maqsadlaridan biri — yosh avlodga sifatli ta‘lim berish bilan bir qatorda, ularning har tomonlama rivojlanishi, mustaqil fikrlashi va sog‘lom ijtimoiy muhitda kamol topishini ta‘minlashdan iborat. Ayniqsa, bolaning maktab hayotiga ilk qadam qo‘yishi uning keyingi ta‘lim faoliyati uchun muhim bosqich hisoblanadi. Chunki boshlang‘ich sinfga kelgan bola yangi kun tartibi, o‘quv talablari, o‘qituvchi va sinfdoshlari bilan munosabatlar, mustaqil vazifalarni bajarish kabi bir qator yangi sharoitlarga moslashishi kerak bo‘ladi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev ta‘lim va tarbiya masalasiga alohida e‘tibor qaratib, **“Yangi O‘zbekistonni barpo etish, avvalo, yosh avlodning ta‘lim-tarbiyasi, bilim va dunyoqarashini yuksaltirishdan boshlanadi”**, degan fikrni ilgari surgan. Ushbu yondashuv ta‘lim jarayonida bolaning nafaqat bilim olishi, balki uning shaxsiy, ruhiy va ijtimoiy rivojlanishiga ham e‘tibor qaratish zarurligini ko‘rsatadi. Boshlang‘ich ta‘lim davrida o‘quvchining maktabga moslashuvi uning o‘qishga bo‘lgan munosabati, sinfdoshlar bilan muloqoti, o‘z imkoniyatlariga bo‘lgan ishonchi va ta‘lim faoliyatidagi faolligiga bevosita ta‘sir ko‘rsatadi. Ayrim bolalarda yangi muhitga ko‘nikish jarayoni nisbatan oson kechsa, boshqalarida tortinchoqlik, xavotir, o‘qishga qiziqishning pasayishi, tengdoshlari bilan muloqot qilishda qiyinchilik yoki maktab tartibiga bo‘ysunishda muammolar kuzatilishi mumkin. Shu sababli boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining individual-psixologik xususiyatlarini hisobga olish muhim pedagogik vazifalardan biridir.

Prezidentimiz ta‘kidlaganidek, **“Farzandlarimizning ta‘lim va tarbiyasi — bizning eng katta boyligimiz, eng katta mas‘uliyatimizdir.”** Mazkur fikr boshlang‘ich ta‘lim bosqichida har

bir bolaning imkoniyatlarini o‘rganish, unga zarur pedagogik va psixologik ko‘mak ko‘rsatish hamda maktab muhitida o‘zini erkin his qilishi uchun qulay sharoit yaratish zarurligini anglatadi. Maktabga moslashuv jarayonining samarali tashkil etilishi o‘qituvchi, ota-ona va maktab psixologi o‘rtasidagi hamkorlikka ham bog‘liq. Bolaga nisbatan individual yondashuvni qo‘llash, rag‘batlantirish, uning kichik yutuqlarini e‘tirof etish, o‘yin va interfaol metodlardan foydalanish hamda sinfda samimiy psixologik muhit yaratish orqali moslashuv jarayonidagi ko‘plab qiyinchiliklarning oldini olish mumkin. Shu nuqtayi nazardan, **boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida maktabga moslashuv muammolarini aniqlash, ularning kelib chiqish sabablarini o‘rganish va pedagogik-psixologik jihatdan samarali bartaraf etish usullarini ishlab chiqish** bugungi boshlang‘ich ta‘limning dolzarb masalalaridan biri hisoblanadi.

Boshlang‘ich sinfga qadam qo‘yish bola hayotidagi muhim rivojlanish bosqichlaridan biri hisoblanadi. Maktabgacha bo‘lgan davrda bola asosan o‘yin, erkin muloqot va oilaviy muhitga tayangan holda faoliyat yuritib, maktabga kelishi bilan undan belgilangan tartib-qoidalarga rioya qilish, o‘quv topshiriqlarini bajarish, o‘qituvchi ko‘rsatmalarini tinglash, tengdoshlari bilan hamkorlik qilish kabi yangi ko‘nikmalarni egallash talab etiladi. Shu sababli maktabga moslashuvni faqat bolaning darsga qatnashishi yoki o‘quv materiallarini o‘zlashtirishi bilan cheklab bo‘lmaydi. Mazkur jarayon bolaning psixologik holati, ijtimoiy munosabatlari, o‘quv faoliyati va emotsional kechinmalarining o‘zaro uyg‘unlashuvi asosida kechadi. Maktabga moslashuv jarayonini o‘rganishda **pedagogik kuzatish metodi** muhim ahamiyatga ega. Ushbu metod orqali o‘quvchining dars jarayonidagi faolligi, topshiriqlarni bajarishga munosabati, o‘qituvchi bilan muloqoti, tengdoshlari bilan hamkorligi hamda turli vaziyatlardagi emotsional reaksiyalarini aniqlash mumkin. Ayniqsa, maktabning dastlabki haftalarida bolaning xulq-atvoridagi o‘zgarishlarni muntazam kuzatish uning moslashuv darajasini aniqlashga yordam beradi. Masalan, ayrim o‘quvchilar yangi muhitga tez kirishib ketsa, boshqalarida tortinchoqlik, topshiriqni bajarishdan qo‘rqish yoki tengdoshlari bilan muloqotga kirishishda qiyinchilik kuzatilishi mumkin.

Bunda **suhbat metodi** ham samarali vositalardan biridir. O‘qituvchi o‘quvchi bilan samimiy va erkin muloqot qilish orqali uning maktab haqidagi tasavvurlari, darslarga munosabati, tengdoshlari bilan munosabatlari va mavjud qiyinchiliklarini aniqlashi mumkin. Suhbat jarayonida bolaga “Maktabda senga nimalar yoqadi?”, “Qaysi mashg‘ulotlar senga qiziqarli?”, “Do‘stlaring bilan birgalikda nimalar qilishni yoqtirasan?” kabi sodda va ochiq savollar berish maqsadga muvofiq. Bunday yondashuv bolaning o‘z fikrini erkin ifodalashiga imkon yaratadi hamda o‘qituvchiga individual pedagogik yondashuvni belgilash uchun zarur ma‘lumotlarni beradi. Maktabga moslashuvdagi qiyinchiliklarni aniqlashda **individual yondashuv metodi** alohida ahamiyat kasb etadi. Chunki har bir bolaning psixologik xususiyatlari, oilaviy sharoiti, oldingi ta‘lim tajribasi, muloqot qobiliyati va yangi muhitga munosabati bir-biridan farq qiladi. Shu sababli barcha o‘quvchilarga bir xil talab va usullarni qo‘llash kutilgan natijani bermasligi mumkin. O‘qituvchi o‘quvchining imkoniyatlarini hisobga olib, topshiriqlar murakkabligini bosqichma-bosqich oshirishi, kichik yutuqlarini e‘tirof etishi va unda o‘z kuchiga bo‘lgan ishonchni shakllantirishi lozim. Moslashuv jarayonida **o‘yinli metodlardan foydalanish** ham samarali pedagogik vositalardan biri hisoblanadi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchisi uchun o‘yin tabiiy va qiziqarli faoliyat bo‘lib, u orqali bola yangi ijtimoiy

muhitga nisbatan ijobiy munosabat shakllantiradi. Masalan, “Bir-birimizni tanimiz”, “Do‘stim haqida bilaman”, “Kayfiyatim qanday?”, “Birgalikda bajaramiz” kabi o‘yinlar o‘quvchilarning o‘zaro tanishishi, muloqotga kirishishi va jamoada ishlash ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. O‘yin jarayonida bola o‘zini erkinroq his qiladi, natijada maktab muhitiga moslashish jarayoni tabiiy ravishda kechadi.

Shuningdek, **interfaol metodlar** o‘quvchilarning darsdagi faolligini oshirish bilan birga, ularning ijtimoiy moslashuviga ham ijobiy ta‘sir ko‘rsatadi. “Aqliy hujum”, “Klaster”, “Juftlikda ishlash”, “Kichik guruhlarda ishlash”, “Savol-javob” kabi metodlar orqali o‘quvchilar o‘z fikrlarini ifodalash, boshqalarning fikrini tinglash va hamkorlikda qaror qabul qilishga o‘rganadilar. Ayniqsa, juftlikda va kichik guruhlarda tashkil etilgan topshiriqlar tortinchoq o‘quvchilarning ham dars jarayoniga faolroq qo‘shilishiga yordam beradi. O‘quvchilarning maktabga moslashuvida **rag‘batlantirish metodi** ham muhim o‘rin tutadi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchisi uchun o‘qituvchining ijobiy bahosi va qo‘llab-quvvatlashi katta motivatsion ahamiyatga ega. Biroq rag‘batlantirish faqat yuqori natija ko‘rsatgan o‘quvchiga emas, balki o‘z imkoniyatiga nisbatan ijobiy siljishga erishgan bolaga ham berilishi kerak. “Sen bugun kechagidan yaxshiroq bajarding”, “Fikring juda qiziqarli”, “Harakat qilganing menga yoqdi” kabi qo‘llab-quvvatlovchi fikrlar bolaning o‘ziga bo‘lgan ishonchini mustahkamlaydi. Natijada baholanishdan qo‘rqish kamayib, o‘quv faoliyatiga nisbatan ijobiy munosabat shakllanadi.

Maktabga moslashuvni ta‘minlashda **pedagogik-psixologik kuzatuvni** muntazam tashkil etish ham muhimdir. O‘qituvchi va maktab psixologi hamkorligida o‘quvchining darsdagi faolligi, kayfiyati, tengdoshlari bilan munosabati va o‘quv topshiriqlariga munosabati muntazam tahlil qilib borilishi lozim. Kuzatuv natijalariga asoslangan holda moslashishda qiynalayotgan o‘quvchilar bilan individual suhbatlar, rivojlantiruvchi mashg‘ulotlar va psixologik qo‘llab-quvvatlash ishlari tashkil etilishi mumkin.

Pedagogik tajriba metodi asosida esa moslashuvni yengillashtirishga qaratilgan turli metodlarning samaradorligini amaliy faoliyat davomida kuzatish mumkin. Masalan, darsning dastlabki bosqichlarida qisqa psixologik mashqlar, tanishuv o‘yinlari, juftlikdagi topshiriqlar va rag‘batlantiruvchi usullar muntazam qo‘llanilganda o‘quvchilarning darsdagi faolligi, muloqotga kirishishi va topshiriqlarni bajarishga bo‘lgan qiziqishidagi o‘zgarishlar kuzatiladi. Bunday tajriba natijalari o‘qituvchiga qaysi metod muayyan o‘quvchi yoki sinf uchun samaraliroq ekanini aniqlash imkonini beradi. Maktabga moslashuv faqat ta‘lim muassasasidagi faoliyat bilan chegaralanmaydi. Bu jarayonda **oila va maktab hamkorligi** ham muhim omil hisoblanadi. Ota-onalar farzandining maktabdagi muvaffaqiyati bilan bir qatorda uning emotsional holatiga ham e‘tibor qaratishi zarur. Bolani boshqa o‘quvchilar bilan doimiy taqqoslash, yuqori natija ko‘rsatishga majburlash yoki xatolari uchun keskin tanbeh berish uning maktabga nisbatan salbiy munosabatini kuchaytirishi mumkin. Aksincha, bolaning kichik yutuqlarini e‘tirof etish, uni tinglash va maktabdagi kechinmalari haqida suhbatlashish moslashuv jarayonini qo‘llab-quvvatlaydi. Shu nuqtayi nazardan, boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi, ota-ona va maktab psixologi o‘rtasidagi **uch tomonlama hamkorlik modelini** yo‘lga qo‘yish maqsadga muvofiq. O‘qituvchi bolaning ta‘lim jarayonidagi holatini, ota-ona uy sharoitidagi xulq-atvorini, psixolog esa uning emotsional va ijtimoiy rivojlanishidagi jihatlarni kuzatib borishi mumkin. Mazkur ma‘lumotlarning o‘zaro almashilishi muammoni erta aniqlash va o‘quvchiga mos pedagogik yordam ko‘rsatish imkonini beradi. Umuman olganda,

boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining maktabga moslashuvi bosqichma-bosqich kechadigan murakkab jarayon bo‘lib, uning samaradorligi ta‘lim jarayonining mazmuni bilan bir qatorda yaratilgan psixologik muhitga ham bog‘liq. Kuzatish, suhbat, individual yondashuv, pedagogik tajriba, o‘yinli va interfaol metodlar, rag‘batlantirish hamda pedagogik-psixologik hamkorlikni uyg‘unlashtirish orqali o‘quvchining yangi muhitga ko‘nikishi, o‘quv faoliyatiga qiziqishi va tengdoshlari bilan ijobiy munosabat o‘rnatishi uchun qulay sharoit yaratish mumkin.

Xulosa qilib aytganda, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining maktab muhitiga moslashuvi bolaning keyingi ta‘lim faoliyati va shaxsiy rivojlanishiga bevosita ta‘sir ko‘rsatuvchi muhim pedagogik-psixologik jarayondir. Tadqiqot davomida moslashuv jarayonida yuzaga keladigan qiyinchiliklar o‘quvchining yangi kun tartibiga ko‘nikishi, o‘qituvchi va tengdoshlari bilan munosabat o‘rnatishi, o‘quv topshiriqlarini bajarishi hamda o‘z his-tuyg‘ularini boshqarishi bilan bog‘liq ekanligi aniqlandi. Maktabga moslashuvni yengillashtirishda pedagogik kuzatish, suhbat, individual yondashuv, o‘yinli va interfaol metodlar, rag‘batlantirish hamda pedagogik-psixologik kuzatuvdan kompleks foydalanish muhim ahamiyatga ega. Ayniqsa, bolaning kichik yutuqlarini e‘tirof etish, uning fikrini tinglash, xatolariga nisbatan ijobiy munosabatda bo‘lish va dars jarayonida faol ishtirok etishi uchun qulay sharoit yaratish o‘quvchining o‘ziga bo‘lgan ishonchini mustahkamlaydi.

Shuningdek, maktabga moslashuvda o‘qituvchi, ota-ona va maktab psixologi o‘rtasidagi muntazam hamkorlikni yo‘lga qo‘yish muhim natija beradi. O‘quvchining individual xususiyatlarini hisobga olish, moslashuvdagi qiyinchiliklarni erta aniqlash va ularga mos pedagogik yordam ko‘rsatish orqali bolaning maktabga nisbatan ijobiy munosabatini shakllantirish mumkin. Demak, boshlang‘ich ta‘lim bosqichida **“bola-o‘qituvchi-ota-ona-psixolog”** hamkorligiga asoslangan, mehribon va qo‘llab-quvvatlovchi ta‘lim muhitini yaratish maktabga moslashuv muammolarini kamaytirishning muhim shartlaridan biridir. Bunday yondashuv o‘quvchining nafaqat maktab hayotiga tezroq ko‘nikishiga, balki uning o‘quv motivatsiyasi, ijtimoiy faolligi, mustaqilligi va emotsional barqarorligini rivojlantirishga ham xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Mirziyoyev Sh.M. **Yangi O‘zbekiston strategiyasi.** – Toshkent: O‘zbekiston, 2021.
2. Mirziyoyev Sh.M. **Milliy taraqqiyot yo‘limizni qat‘iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko‘taramiz.** – Toshkent: O‘zbekiston, 2017.
3. O‘zbekiston Respublikasi. **“Ta‘lim to‘g‘risida”gi Qonun.** O‘RQ-637-son, 2020-yil 23-sentabr.
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining ****“O‘zbekiston Respublikasi maktabgacha va maktab ta‘limini rivojlantirishning 2030-yilgacha bo‘lgan konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”**gi Farmoni.** – Toshkent, 2023.
5. G‘oziyev E.G‘. **Umumiy psixologiya.** – Toshkent: O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti, 2010.
6. Davletshin M.G. **Yosh davrlari va pedagogik psixologiya.** – Toshkent: O‘qituvchi, 1974.
7. Vohidov M.V. **Bolalar psixologiyasi.** – Toshkent: O‘qituvchi, 1982.